

УДК 378:159.955:811.11

Руслан Кравець, аспірант Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

СТРУКТУРА ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розкривається структура творчого мислення майбутніх учителів іноземної мови. Розглядається ряд підходів і концепцій розуміння даної проблеми провідними науковцями.

Ключові слова: творче мислення, компоненти, творчість, модель, особистість.

Актуальність проблеми. Однією із основних тенденцій у системі освіти XXI століття є цілеспрямоване впровадження ідеї формування творчої ініціативної особистості, здатної конструктивно взаємодіяти у світі, який швидко змінюється і висуває перед людством усе нові й нові питання.

Як відповідь на виклик, зроблений інформаційним етапом розвитку суспільства, виникає випереджаюча педагогіка (педагогіка творчості, або креативна педагогіка). Головним завданням креативної педагогіки є формування творчого мислення майбутніх фахівців. Це обґрунтовується, перш за все, необхідністю переходу на якісно вищий рівень навчання молодих людей. Адже, “трансляція” знань (традиційне навчання), яка мала місце впродовж тривалого часу, призвела до ситуації, коли студенти сприймають інформацію, набувають значний обсяг знань, однак не завжди вміють творчо підійти до завдання, зацікавити учнів та організувати самостійну творчо-пошукову діяльність. Як результат, учні втрачають зацікавленість предметом і починають погано готуватися до занять, а інколи і зовсім їх прогулюють. Відповідальність за це несе учитель, який не може організувати плідотворний навчально-виховний процес. Ця проблема стосується також майбутніх викладачів іноземної мови.

Метою статті є розкриття структурних компонентів творчого мислення майбутніх учителів іноземної мови.

Основний зміст статті. Більшість із нас має необхідні задатки до творчості, оскільки творче мислення використовує досить ординарні процеси. Усі ми можемо створювати незвичайні предмети, але щоб їх продукувати, потрібно спочатку навчитися творчо мислити [24, 452]. Якщо в творчості немає нічого особливого, тоді творче мислення можна зрозуміти і передбачити його появу за допомогою звичайних когнітивних структур. Так Д. Перкінс [29] розглядає творче

мислення як процес розв’язування творчого завдання. Тільки, щоб досягнути результату, потрібно спочатку дотриматись певних умов, за яких завдання і його рішення будуть новими та доцільними для оточуючих. Звідси випливає, що творче мислення є багатоступеневим процесом, який містить у собі постановку завдання, визначення того, що посідає важливе місце у цьому завданні та знаходження нового шляху вирішення даної проблеми. Д. Перкінс підкреслює, що процес пошуку та відбору є обов’язковими компонентами творчості, а цими засобами ми користуємось і для вирішення повсякденних завдань.

У загальному розумінні мислення – це внутрішнє, активне намагання людини до оволодіння своїми власними уявленнями, поняттями, спонуканнями почуттів і волі, спогадами, очікуваннями і т.д. з метою отримання необхідної директиви для того, щоб взяти певну ситуацію під свій контроль. Мислення, яке за своєю структурою може бути пізнавальним або емоційним, таким чином, перебуває у постійному перегрупованні усіх можливих змістів свідомості та у формуванні або руйнуванні існуючих між ними зв’язків. Спосіб мислення залежить від того, що являє собою особистість і що визначає її індивідуальність [22, 280 – 281].

Творче, оригінальне мислення виникає тоді, коли особистість намагається розібратися в усьому самостійно, не орієнтуючись на авторитети і чужі думки, коли особистість повсякчас сумнівається у непорушності наукових істин і точок зору, яких притримуються усі, коли її кредо є перевірка усього на своєму досвіді, на практиці. Коли мова йде про індивідуально-творче формування особистості, то тут потрібно відкинути запам’ятовування і механічне сприйняття інформації. Слід керуватися тим, що **творче мислення – це, перш за все, творче перетворення інформації, вбачання в ній іншого смислу, оригінальне інтерпретування, формування особистісного ставлення до неї,**

СТРУКТУРА ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

оцінка вагомості та дієвості ідей, теорій, методичних рекомендацій, майстерність вести дискусію і диспут, відстоюючи свої власні переконання [17, 71 – 72].

Творче мислення розкривається не лише на рівні та можливостях інтелекту або творчого потенціалу особистості, але й у самих простих процесах: у високій зоровій, слуховій, нюховій та інших видах чутливості. У деякій мірі можна судити про ранні прояви і передумови розвитку творчого мислення, навіть тоді, коли воно ще не ускладнене інтелектуальними операціями когнітивних процесів. За належного рівня сформованості творче мислення проявляє себе в інтелектуальному та творчому розвитку [15, 132].

Формування творчого мислення відбувається у процесі творчої діяльності і через творчий процес. Нові умови, завдання і ситуації стимулюють творчість студентів. Л.Г. Чорна виокремлює комунікативну та ситуативну творчості. У комунікативній творчості головну увагу слід акцентувати на ефективності спілкування, розумінні точки зору співрозмовника, вмінні роботи висновки із висловлених думок, вмінні аналізувати, порівнювати різні точки зору, помічати між ними спільне та відмінне, інтуїтивно відчувати настрій співбесідника. Кінцевими продуктами комунікативної творчості будуть оригінальні думки, новий погляд на проблему спілкування учасниками творчого процесу. Комунікативна творчість націлена на суб'єкт-суб'єктну взаємодію, вона містить у собі оригінальні запитання і відповіді, зміну внутрішніх станів і властивостей суб'єкта творчої діяльності. Щодо ситуативної творчості, вона є ширшим поняттям і включає у себе також комунікативну творчість і є націленою на суб'єкт-суб'єктну та суб'єкт-об'єктну взаємодію. Вона охоплює найрізноманітніші сторони життя людини та ситуації взаємодії (виховні, навчальні, побутові, сімейні та інші.), її ще називають “повсякденною творчістю” [25, 89].

Поняття “творчість” містить, здавалося б, досить прості для розуміння компоненти, однак незчисленні комбінації із цих компонентів роблять процес творчої діяльності досить незвичним та таємничим для розуміння. Так В.В. Клименко, виділивши лише 3 компонента творчості (мислення, почуття, уява), нарахував 15 можливих комбінацій [11, 10].

К. Мартіндейл, [28] провівши низку досліджень, дійшов висновку, що структуру творчого мислення становить єдність когнітивних здібностей і матриці мотиваційних та особистісних характеристик. Серед особистісних

характеристик науковець виокремлює: самоповагу, наполегливість, високу енергійність, широке коло інтересів, творчий ентузіазм, сензитивність до проблем, відкритість досвіду, неординарність, надання переваги складним або невизначеним задумам та ідеям.

Найчастіше у структурі творчого мислення виокремлюють два головних компоненти – когнітивний та особистісний. Дж. Гілфорд, розглядаючи когнітивний компонент, відносить до його складу чутливість до проблеми, швидкість мислення (здатність генерувати певну кількість нових ідей за одиницю часу), гнучкість мислення (здатність переключатися з одного класу ідей до інших), оригінальність мислення (здатність відповідати на подразники нестандартно), здатність до доробки (удосконалення об'єкта), здатність до аналізу і синтезу, яка допомагає розв'язати поставлене завдання [27].

Відомий психолог П. Торренс розглянув когнітивний компонент творчого мислення дещо в іншому ракурсі та запропонував наступні складові: чутливість до проблем, почуття недостатності своїх знань, чутливість до відсутніх елементів та дисгармонії, усвідомлення проблеми, пошук розв'язку, згоди стосовно невиважених елементів потрібних для успішного рішення поставленого завдання, формулювання гіпотез, їх перевірка та модифікація, повідомлення результатів [31, 178 – 179].

До особистісного компоненту вчені, зазвичай, відносять силу Я-концепції (упевненість у своїх силах, наполегливість), домінантність (самостійність, сміливість, здатність відстоювати власну точку зору), радикалізм (експериментальне ставлення до оточуючої дійсності, критичне ставлення до стереотипів), здатність зануритись у проблему, особистісна зрілість і водночас “дитячість” світосприймання, емоційна стійкість, почуття гумору, та працьовитість. Дана модель особистісного компоненту творчого мислення не є сталою, і кожний дослідник проблеми творчості вносить щось своє, розширюючи межі творчого мислення як певної інтегративно-динамічної системи особистості [6]. Так, А. Маслоу, проводячи експерименти, виявив такі особистісні риси притаманні творчій людині: прагнення до самореалізації, високий ступінь критичності, захопленість справою як покликанням, відкритість (щирість), незалежність у судженнях, ініціативність і гнучкість, дитяча сприйнятливність, відкритість новому та впевненість у своїх силах [14].

Г. Альтшуллер наголошує, що творчій

СТРУКТУРА ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

особистості властиві такі шість якостей: здатність сміливо вибирати достойну ціль і зробити її головним вектором свого життя; здатність бачити проблеми, розв'язання яких є необхідним і достатнім для досягнення цілі; здатність працювати планомірно; висока енергійність при виконанні поставлених завдань; наявність добре сформованої техніки вирішення творчих завдань; здатність відстоювати власні ідеї та погляди [1].

П. Торренс вважає за доцільне приділити увагу наступним складовим особистісного компонента структури творчого мислення: впевненості у власних силах, підвищеній увазі до свого "Я", почуттю гумору, терпимості до невизначеності, умінню відстоювати свої погляди [31, 178 – 179].

М.І. Меєровіч та Л.І. Шрагіна виокремлюють у структурі творчого мислення емоційно-образні і логічні компоненти. На думку авторів сучасне суспільство потребує випереджаючої педагогіки – системи інтелектуального і психологічного розвитку, яка формує у людини стійкі компоненти творчого мислення. До логічних компонентів дослідники відносять здатність аналізувати різноманітні проблеми, здатність встановлювати системні зв'язки, здатність виявляти суперечності, уміння знаходити рішення для суперечностей на рівні ідеальних, уміння прогнозувати можливі варіанти розвитку рішень [16, 7, 15]. А до несвідомих – чутливість до дефіциту та прогалин у знаннях, чутливість до проблем, до дисгармонії компонентів навколишнього середовища, до змішування різнопланової інформації [16, 17].

Інша дослідниця Т.А. Дронова розглядає формування творчого мислення майбутніх педагогів в освітньому середовищі ВНЗ і виділяє такі його основні складові: 1) система цінностей викладача, яка включає ідеали і норми, що відображають специфіку педагогічної діяльності у цілому; 2) філософські уявлення, методологічні приписи, які обумовлює конкретний час і соціум; 3) специфіка предмета, що викладається, зумовлена особливостями історичного розвитку даної науки і педагогікою як наукою про виховання.

Творче мислення педагога – це модельоване мислення знаннями, тобто творче відтворення досвіду людини у знаковій формі. Про належний рівень його сформованості можна судити з організації продуктивної педагогічної взаємодії, яка передбачає: наявність конструктивної мети, розвинуті канали сприйняття, інтуїцію, здатність моделювання результату, майстерність реалізації задуму на практиці, справжню зацікавленість, здатність концентруватися, відчуття аудиторії, цілеспрямованість, сміливість і рішучість [7, 138 – 141].

Е.М. Муртазаєва, досліджуючи індивідуально-творчий розвиток майбутніх педагогів, дійшла висновку, що "творче мислення – це вираження єдності пізнавальних процесів і розумових здібностей, що проявляються під час виконання тих завдань, котрі вимагають пошуку нових способів дій, видозміни раніше засвоєних прийомів, врахування конкретної ситуації". Автор наголошує на необхідності високого рівня сформованості творчого мислення спеціаліста у професійній навчально-виховній діяльності. Так як належний рівень творчого мислення є важливою психічною передумовою найбільш раціонального та ефективного виконання педагогом своїх професійних обов'язків [17, 70]. Ми цілком погоджуємось із зробленими дослідницею висновками, оскільки вони не суперечать нашому погляду **на творче мислення як динамічну інтегративну систему особистості, яка має важливе значення для успішного здійснення творчої діяльності (творчості), у результаті належної сформованості якої з'являються нові якісні показники в когнітивній, емоційно-вольовій і діяльно-практичній сферах особистості, що сприяє її самореалізації.**

У наш час особливої популярності набуває комплексний підхід до визначення структури творчого мислення, який поєднує когнітивні та особистісні (В. Дунчев [8], О. Солдатова [19]), когнітивні та мотиваційні (Н. Хазратова [23]), особистісні та мотиваційні складові (К. Мартіндейл [28]).

У ряді філософських і психолого-педагогічних праць [5; 10; 13] людина розглядається як системна сутність, яка містить у собі три компоненти: ціннісно-мотиваційний, когнітивний і поведінково-практичний. Ціннісно-мотиваційний компонент включає все те, що постає мотиваційним чинником внутрішньої і зовнішньої навчально-пошукової активності людини, починаючи з інстинктів і закінчуючи ідеалами. Когнітивний компонент складають стратегії пізнання світу та накопичення досвіду. Поведінково-практичний компонент – способи, стилі та механізми взаємодії з оточенням. Дана тріадна структурно-функціональна модель особистості відповідає загальному принципу класифікації систем і віддзеркалюється у багатьох концептуальних побудовах науки [10, 313 – 314]. Н.В. Хазратова [23] також дотримується даної моделі при побудові трьохкомпонентної моделі творчого мислення, яка включає в себе мотиваційний, когнітивний і поведінковий складові.

Презентована вище тріадна модель особистості яскраво виражена у царині психолого-

СТРУКТУРА ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

педагогічного та філософського знання. Основу категоріального апарату філософії становлять: гносеологія (когнітивна сфера), аксіологія (ціннісно-мотиваційна сфера) та праксеологія (поведінково-практична сфера). Онтологія виступає підґрунтям існування даних компонентів [18].

Вагоме місце під час дослідження сутності творчого мислення займає Я-концепція (як ядро творчої особистості, регулятор її поведінки і діяльності [2, 152]), яку диференціюють за когнітивним, емоційно-ціннісним (афективним) та поведінковим (регулятивним) структурними компонентами.

Проаналізувавши різноманітні підходи до структури творчого мислення ми слідом за Дж. Гілфордом [27], Н. Вишняковою [4], Р. Сімпсоном [30], П. Торренсом [31], Е. Фроммом [26] та ін. розглядаємо творче мислення як складну інтегративну характеристику особистості, яка базується на мотиваційних, емоційних, інтелектуальних та особистісних компонентах.

На нашу думку, при формуванні творчого мислення майбутніх учителів іноземної мови потрібно приділяти головну увагу тріаді компонентів творчого мислення: мотиваційно-ціннісному, когнітивному (пізнавальному) та діяльнісно-творчому (поведінково-практичному).

Мотиваційно-емоційний (мотиваційно-ціннісний) компонент виражає те, що спонукає особистість до творчої активності під час навчально-виховного процесу. Мотиваційні спонуки конденсуються у сфері світогляду, ідеалу, і формують життєву позицію людини як базовий, усвідомлений мотив самовдосконалення, а творчість особистості постає певною цінністю.

Когнітивний (інтелектуальний) компонент складають знання системи наукових понять, умінь аналізувати та узагальнювати [20, 129], спеціальні знання (у нашому випадку знання з іноземної мови та педагогіки), навчально-пізнавальні та практичні умінь. Навчально-пізнавальні умінь дозволяють майбутнім учителям працювати із спеціальною літературою педагогічної та методичної тематики, здійснювати повідомлення і доповіді з опрацьованих джерел. Практичні умінь допомагають передбачити окремі наслідки втручання у навчально-виховний процес окремих учнів, дають змогу співвідносити свої власні потреби із вимогами навчальних календарних планів, пояснювати та залучати інших до творчої пошукової діяльності.

Про творче мислення можна судити лише

розглядаючи його проявлення у конкретній діяльності. Адже поза діяльністю воно не існує [21, 28]. Тому ми і виділяємо третій компонент. До **діяльнісно-творчого (поведінково-практичного) компонента** відноситься **надситуативна пізнавальна активність**: наполеглива навчально-наукова праця студента, **професійне самовдосконалення**, творчо-пошукова діяльність направлена на розширення світогляду; **самостійна практична реалізація вмінь та навичок**, яка виявляється у спілкуванні [20, 130]; **творча установка**, що виявляється у стані готовності особистості до навчально-пошукової активності. Діяльнісний компонент відображає характер і результативність як навчальної діяльності з оволодіння іншомовними знаннями і умінь, так і конкретної практичної діяльності майбутніх учителів з організації творчого навчально-виховного процесу. Не можна вважати студента із високим рівнем знань іноземної мови, який вмє моментально реагувати на незнайому комунікативну ситуацію і володіє “пристойним” лексичним та граматичним запасами, творчим педагогом, якщо він не виявляє активності, ініціативності і не вмє організувати та зацікавити колектив учнів.

Висновок. Усі вищеперераховані показники сформованості творчого мислення майбутніх учителів іноземної мови слід розглядати у комплексі, оскільки їх єдність складає інтегрально-творчий стиль мислення педагога. Майбутні вчителі іноземної мови самоорганізуються завдяки внутрішній мотивації, і їх творча праця дає цінні плоди на педагогічній ниві. Стержнем їх активно-творчої діяльності є відповідний рівень сформованості творчого мислення і прагнення до удосконалення сучасної системи освіти.

Кількість структурних компонентів творчого мислення можна було б дещо розширити, однак ми не претендуємо на вичерпне визначення сутності даного поняття. Ми виокремлюємо лише найвагоміші для професійної діяльності майбутнього учителя іноземної мови.

1. Альтшуллер Г.С. Поиск новых идей. – Кишинев: Картия Молдавеняска, 1989. – 381 с.
2. Бех І.Д. Особистісно-зорієнтоване виховання. – К.: Либідь, 1998. – 204 с.
3. Бос Э. Как развивать креативность. – Ростов на Дону: Феникс, 2008. – 189 с.
4. Вишнякова Н.Ф. Педагогические основы развития креативности в профессиональной акмеологии: дис. ...д-ра психол. наук: 19.00.03 – М., 1996. – 394 с.

СТРУКТУРА ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

5. Вознюк О.В., Тичина О.Р. Людина, що навчається: головні аспекти нової парадигми освіти. – Житомир: “Академія”, 1998. – 229 с.
6. Выготский Л.С. Психология искусства. – М.: Искусство, 1965. – 379 с.
7. Дронова Т.А. Формирование интегрально-креативного стиля мышления будущих педагогов в образовательной среде вуза: Монография. – М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО “МОДЭК”, 2008. – 368 с.
8. Дунчев В.Н. Исследование когнитивных стилей в связи с проблемой креативности: дис. ...канд. психол. наук: 19.00.01. – Л., 1985. – 123 с.
9. Ермалаева-Томина Л.Б. Опыт экспериментального изучения творческих способностей // Вопросы психологии. – 1977. – №4. – С. 74 – 84.
10. Карташев В.А. Система систем. Теория и методология. – М.: Академия, 1995. – 325 с.
11. Клименко В.В. Механізм творчості. // Психологія. – 2002. – №1. – С. 10 – 11.
12. Крылов А.Н. Мои воспоминания. – Ленинград: Академия Наук СССР, 1963. – 418 с.
13. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат. – 1977. – 304 с.
14. Маслоу А.Г. Новые рубежи человеческой природы. – М.: Смысл, 1999. – 425 с.
15. Матюшкин А.М. Психологические предпосылки творческого мышления // Мир психологии. – 2001. – №1 (25). – С. 128 – 141.
16. Меерович М., Шрагина Л. Технология творческого мышления. – Мн.: Харвест, 2000. – 432 с.
17. Муртазаева Е.М. Индивидуально-творческий розвиток майбутніх педагогів // Професійна освіта. – 2004. – №3 (44). – С. 69 – 76.
18. Новейший философский словарь / Ред. А.А. Грицанов. – Мн.: Изд. В.М. Скакун, 1998. – 896 с.
19. Солдатова Е.Л. Креативность в структуре личности (на примере развития креативности в подростковом возрасте): дис. ...канд. психол. наук: 19.00.01. – СПб., 1996. – 214 с.
20. Сопівник І.В. Методологічні засади діагностики рівня громадянськості студентів аграрних навчальних закладів // Нові технології навчання. – 2005. – №41. – С. 125 – 135.
21. Теплов Б.М. Проблемы индивидуальных различий. – М.: АПН РСФСР, 1961. – 536 с.
22. Философский энциклопедический словарь. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 576 с.
23. Хазратова Н.В. Формирование креативности под влиянием социальной среды: дис. ...канд. психол. наук: 19.00.01 / РАН, Ин-т психологии. – М., 1993. – 160 с.
24. Халперн Д. Психология критического мышления. – СПб.: Питер, 2000. – 503 с.
25. Чорна Л.Г. Обдарованість і творчість у життєвих ситуаціях: теорія та практика їх взаємодії // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – №9 – 10. – С. 87 – 91.
26. Fromm E. The creative attitude. – N.Y.: Harper & Row, 1959. – 124 p.
27. Guilford J.P. The nature of human intelligence. – N.Y.: Mr. Graw – Hill, 1967. – 338 p.
28. Martindale C. Personality, situation and creativity // Glover A., Ronning C.R. (eds.) Hand book of creativity. – N.Y.: Plenum, 1989. – P. 211 – 232.
29. Perkins D. A new psychology of creative thinking. – MA: Harvard University Press, 1981. – P. 244.
30. Simpson R.M. Creative imagination // Am. Journal of Psychology. – 1922. – №33. – P. 234 – 243
31. Torrance E.P. Guiding creative talent. – Englewood Cliffs – N.Y.; Prentice-Hall, 1962. – 278 p.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2009

a b c d a b c d a b c d a b c d a b c d b

Джерела мудрості

Є тільки одне благо – знання й тільки одне зло – неумовно.

Сократ

Єдиний шлях, що веде до знання, – це діяльність.

Джордж Бернард Шоу

a b c d a b c d a b c d a b c d a b c d b